

HITZAURREA

Ahaztua ezezik, baztertua egon da Hume urte askoan. Birreskurapena, ezin loriosagoa izan da gure mendean: B. Russellek Autobiografian «Hume gehi logika modernoa» bezala definitu du laburki bere filosofia propioa. Einsteinek bere inspiratzaile filosofiko nagusia Hume deklaratu du.

Harrigarriro David Hume filosofo eskoziarrak, 1711-1776, hogeita eta hiruzpalau edo urte ingururekin idatzi omen zuen bere obra filosofiko gailena *A Treatise of Human Nature* (Giza Naturaz Traktatua), 1739an anonimoki argitara emana, autoreak hogeita bederatzita urte zuela. Traktatua hiru liburuk osatzen duen saio konplexu eta luzea da: I.- Adimenaz, II.- Pasioez (Sentimentuez), III.- Moralaz. Argitalpenak izandako oihartzun sozial eskasarekin desengainatuta, frakasua bere inesperientzia literarioagatik izango zuelakoan, Humek idazlana goitik behera dena birregin zuen esplikazio tolesgabeagoe-tan erraztu asmoz, 1740an, anonimoki berriro, *An Abstract of Treatise of Human Nature* argitaratuz (Giza Naturaz Traktatuaren Abstract bat), hots, laburpen eta gida-testu lagungarri bat irakurketarako; eta are Traktatuaren Lehen Liburuko testua (Ezagutzaren Teoria) osoki birmoldatuz eta planteamendua ere funtsezko nukleora soilduz, berriro 1748an, «Philosophical

Essays concerning the Human Understanding», hamar urte geroago forma eta titulu definitiboak aurkituko zituen, oraingoak alegia, *An Enquiry concerning Human Understanding* (Giza Ezagutzari buruzko Ikerketa), irakurleak eskuartean duen haxe. Dena alferrik. Hume bere bizialdian arrakasta askoz handiagoa izango zuen bere idazkintzako beste barruti batzuetan, Ingalaterrako Historiaren egile gisa adibidez, edo bere saio oraindik egun ere txit gustagarriekin erlijioaz, moralaz eta politikaz. Halere Humeren filosofia guztia haren ezagutzaren teoriaran erabakitzen da - eskuetan duzun eztabaida honetantxe hain zuzen - eta hari bakarrik begiratuko dio hitzaurre honek. Sinestuta benetan pentsamenduaren eta zientziaren ikusmolde arras berri original bat bazuela («*a new scene of thought*»), tema bizienaz tematu da garaikideei bere kontzeptua ezagutzera ematen eta hura filosofiako arlo desberdinetan garatzen.

Humeren obra oso kritikoa da, ulertzen bada, ia batere kritikoa izan beharrik gabe forman. Eta egia da, ia berrehun urtean ez dela ulertu, edo gaizki ulertu izan dela, salbu gutxitxo batzuk. Baina erakunde ofizialek aurreneko egunetik igarri diote haren pentsamenduak ezkututzen zuen arriskuari. Eliza zibil eta erlijiosoetan ohizkoaren arras bestelako pentsamendua da, beste gabe. Hume, ikusiko du irakurleak, ez da agresiboa. Temperamentu mazala, adiskidetsua, etsaitasuna sentitze-ko ezgauza, aitortu du berak bere burua eta halaxe deskribatu dute bere lagunek ere *le bon David*. Dagoenaren beti egoten den fanatikoak, ordea, ordenuaren zaintzaileak, pentsamenduaren ertzainak batez ere, derrefente usnatzen du nondik datorren mehatxua, eta Humeren historia literaria horrela eskandaloz josita egon da. Lehenengo argitalpenetik hasita, bizitza osoan jazarri dute panfleto anonimoek eta iraintzaileek. Bere menpegabezia politikoak alderdi guztietan piztu dizkio etsaiak. Baita lagunak eta miresleak ere. Guztiz ere Ilustratu frantsesen mi-respena (Montesquieuk deskubritu zien Hume frantsesei) eta

eskoziarren adiskidetasun leiala bezala, Eliza santu guztien ezinikusi amorratuena, filosofiak irabazi dio. Bi kandidaturatan Unibertsitateak ez du irakasle hartu nahi izan, batean berak eta bestean lagunek aurkeztua. 1756an Eskoziako Elizaren eskomuniotik salbatu ahal izan da, Asanbladak bozketan gehien-goz bere burua ezgai aitortu zuelako haren idazkiak epaitzeko. Handik bost urtera Eliza Katolikoak zalantza gutxiago izan du, liburu debekatuen Indexean sartzeko haren obra guztiak. Okerrena izan da, konbertitu eta Elizako laguntasunak hartu nahi gabe patxadan gozo-gozo hil denean, sinesgabe batek zilegi ez duen bezala hiltzea, bere lagunek zortzi gau eta egunetan haren hilobia jagon behar izan baitute, haren gorpua eliztar asal-datuek ez profanatzeko.

David Hume Edinburghen jaio zen eta hamaika urterekin logika, erretorika eta matematikako ikasketak hasi zituen *College* batean bertoko Unibertsitatean, lanbidez Legeetara dedikatzeke xedearekin, familia aldetik tradizioa zuen eran. Baina, geroago berak aitortu duenez, estudiantea urte horietan egiaz interesatu duena «filosofia naturala» izan da, orduantxe argitutako Newtonen sistema berri-berriaren arabera irakatsia (Cambridgen ondoren, Newtonek bertan irakatsi baitu, Edinburgh izan zen irakaskuntz programan haren sistema onartu zuen aurreneko Unibertsitatea). Legeek ere asper-aspertu egiten bide zuten mutikoa eta, harengandik jurista gotor bat itxaroten zen artean, bera pasionatuki Zizeron eta Virgilio estudiantzen ari zen ezkutuka. Ikasle txarra esan ohi den tipiko bat, beraz. Irakurzale amorratua, Moderniaren lehen zikloko filosofo handi gehienak irentsi egin ei zituen: Bacon, Descartes, Malebranche, Locke; Bayle eta eszeptizismoaren maisu klasiakoak orobat; eta literatura ingeles berriena, Milton, Pope, Shaftesbury eta Swift. Halako intentsitateak depresio baten amilbururaino estutu zuen ordea. Eskola utzi egin behar izan zuen.

Humeren kokapena tradizio filosofikoan

Denboralditxo bat egin ondoren Bristolen komertzio batean enplegatuta, biziera aldatzearren osasunagatik, barruak ez zion bakerik ematen, eta atzera bere gogoetetara erretiratzea deliberatu zuen. Badirudi bere filosofiaren ideia edo inspirazioa hamazortzigarren urte aldera bazuela jada funtsean eta harrez geroan, harik eta borobildu zuen arte, ezin zuela sosegurik aurkitu. Utzi bertan lana eta Ingalaterra, eta inguruz arras aldatzeko, Frantziarako untziratu zen, aurrenik Reimsen eta gero La Flèchen egotzitzeko urtetxo batzuk (1734-1737).

La Flèche, Descartesek ikastetxea da hori: apropos halaxe nahitakoa balitz bezala, filosofia razionalista modernoak sorrera izan duen tokian bertan idatz zedila haren akabera deklarazioa. Egiaz Humek filosofia modernoaren ziklo kartesiano itxi eta, Kanten bidez alde batetik, Rousseauarekin bestetik, bigarren ziklo handia ireki du, hori ere guk apurtuta heredatu duguna oraingo Moderniaren krisi orokorrean. Hain zuzen krisi honexek bizkortu du interesa gure egunotan atzera Humerengana itzultzeko iturriko ur berri bila.

Humeren pentsamendua filosofiaren historian hiru erro bortitzetatik esan daiteke hazi dela, nolabait horregatixe ikus bait daiteke hura Ernazimentuaz gerozko tradizio modernoaren sintesi bezala eta uko bezala une berean:

— Aurrenik XVII. mendeko razionalismo metafisiko handia legoke: Hobbes, Descartes, Spinoza, Leibniz, Malebranche. Guztiok, egia oinarrizko eta oinarrigile batetik abiatu («Cogito ergo sum»), edo axioma batetik, definizio batetik (Sustantziaren kontzeptua: Spinoza), eta deduktiboki dihardute beren metodoan, ezagutza ziurrezko sistema batean, gizonari jakin ahal izatea eman zaion oro, bilbatzeko. Autoreon arabera mundu fisikoaren ezagutza bezalaxe mundu moralarena ere

matematikoki finkatu ahal usteko da (errealitate fisikoaren matematizazioa, zero-lurrentzat zientzia bakarrean, Galileiren proiektua izan da; Estatuarena eta Zuzenbidearena adibidez, Hobbesen kasua da; baina unibertso fisiko zein moral osoaren matematizagarritasunaren prototipo mirezgarriena Spinoza da *seguruenik*) eta, *denek ez bada gehienek, Euklideren antzeko* ihardupide batekin ziurtasun osoz demostra litekeela, irakatsiko dute, Jainkoaren existentzia eta natura, arimaren existentzia eta natura, eta metodo berdinarekin argi litekeela orobat (inolakoa beste metodorekin ezingo omen litzatekeena) zein den unibertso enpirikoaren natura esentziala ere, profotfisika baten gisako oinarripen metafisikoa razionalki huts-hutsik hedatuz (Metafisikak oinarritzen ditu planteamendu honetan, ez epistemikoki soil, baina errealki, naturaren zientziak). Ezagunak dira adibide populartu batzuk: Efektuan dagoen adina errealitate egon beharra dago kausan; Izaki guztiz beteginaren nire ideiarene kausak, betegintasuna eduki beharra dauka; badago beraz izaki guztiz betegin bat, Jainkoa (Descartes: Jainkoaren existentzia probatzeko bidea). Edo alderantziz, Jainkoagandik mundura: Jainkoa ahalguztiduna da, guztiz ona da, hortaz mundu hau pentsa litekeen eta izan litekeen hoberena da; beraz, mundu honen mekanika matematikoki posible den egokiena da, etab.(Leibniz). Metodo honen eredutzat Descartes jotzen da. Funtsean, metodo (deduktibo) honekin jakiteko dena ziurtasun osoz jakin litekeela eta metodo honekin izan ezik dakigun ezertan ziurtasunik ez dugula, suposatzen du razionalismo deduktibo honek. Hau da Humeek suntsitu nahiko duena.

— Humeri xede (antimetafisiko) honetarako bultzada eta inspirazioa eman diona, bigarren erroa, razionalismo enpirista britaniarraren tradizioa izan da: Humeren pentsamendua-ren jatorri historiko arrunt aipatuena berau da noski, ohiturazkoa ere bilakatua baitago gure auletan, errazkeriaz edo umorez, bekoz beko razionalismo kontinentala versus enpiris-

mo ingelesa klasifikatuz (ur gazi piska baten tarteak berezten omen dituen bi filosofia horiek), «Irletako Hirutasunaz» mintzatzea, Locke, Berkeley eta Hume, azken hau eskola baten gailurra eta koroa bezala kokatuz zentzu honetan eta beste haien bizkarretan sostengatuta egonez hortaz. Ez du ematen guztiz injustifikatua, Humek berak aitortu duenez gero bere burua horien jarraikoa eta, influentzien espektroa gehiago zabalduz halere, baita Shaftesbury, Hutcheson (neuk biona gustora azpimarratuko nukeela), Mandeville eta Joseph Butlerrena ere, hots, razionalismoaren tradizio britaniar desigualarena orohar. Injustifikatuagoa testuinguru honetan, enpirismoa eta razionalismoa kontrajartzeko ohitura txarrak ematen du, biak oso razionalistak izanda (eta biak, moderno guztiak bezala, esperimentuaren beharraz konbentzituak halaber zientzian, beste topiko batek errepikatzen digunaren aurka), gero, hori bai, beren ihardueran bat metodo enpirikoaz eta bestea deduktiboaz baliatu arren.

Tradizio britaniarrean jarraituz, Humeren razionalismoa eta haren, nolabait esan, razionalismoaren likidazioa ulertzeko, Sir Isaac Newtonen influentzia gogoratu behar da azkenik, hau da, norma metodiko gisa ezagutzaren hastapena beti esperientzian eta behaketan eduki beharra eta azkenburua orobat esperientziazkoaren barrura mugatua. Esperientziaz haraindiko hipotesiak, haizekeriak eta kimerak dira: «esperientzia baino haratago ezin gara iritsi», idatzi du Humek Traktatuaren Sarrean, «fenomenismoa» programa legez onartuz beraz. Esentziak eta, esperientziaz gaindiko errealitate posibleak (Jainkoa, etab.), ez dira zientzian sartzen. «Aristotelikoek - abisatzen zuen 31. *Query*-an Newtonek - kualitate ezkutuak deritze gorputzen barnean gordeta daudela eta ageriko fenomenoek kausa ezezagunak direla suposatzen dituzten batzuei. Halakoak izan-go lirateke grabitatearen, erakarpen magnetiko eta elektrikoek, eta hartziduren kausak, baldin behintzat irudikatzen badugu

indarrok eta egintzok, ezin atzeman eta erakutsi ahal ditugun kualitate guretzat ezezagun batzuek sortarazten dituztela (...). Baina gauzetarik espezie bakoitza bere kualitate espezifiko ez-kutuez hornitua dagoela eta horien bitartez iharduten duela eta eragiten dituela bere efektu determinatuak, horrelakorik defendatzea alegia eta ezertxo ere ez esatea, berdin-berdin da. Aldiz naturako fenomenoetatik ilki mugimenduaren bizpahiru printzipio orokor, eta gero azaldu printzipio nabari hauetatik gauza gorpuztun guztien kualitateak eta ekintzak oro nola eratortzen diren, hori bai, sekulako aurrerakada izango litzateke filosofian [zientzian], nahiz oraindik ez izan guk ezagunak printzipioon kausak». Grabitateak ez duela propioki fenomenoaren *kausaa* adierazten, ezpada fenomenoaren deskribapena soil beren arauzkotasunaren adieran, hau da, ezagutza zientifikoaren interesa fenomeno enpiriko hutsetara mugatu izana (egia esan, Newtonen obran zalantzagarrizko dagoena), hori da Humeek fisikoko handiari gehien eskertzen diona. Erabakiorra Humerentzat, «*plus newtonien que Newton*» beharbada jasa honetan (Y. Michaud).

Bi korranteon zerikusia lotzeko: bi-bion funtsezko razionalismoaren barruan, «razionalismoa» eta enpirismoa alegia eta Hume bion konfluentzian, non dago bien artean halere diferentzia? Filosofo guztiontzat ezagutzaren, eta beren gogoe-ta filosofikoaren, hasieran, ez dago sano-sano gauzak, hor aurrean munduan objektuak beren egia propioekin edo esentziekin adimenak ispilatzeke (grekoak usteko zuena), baizik haien ideiak ispiluan, hau da, subjektuaren edo ezagutzailearen barnean. Guk gauzetaz, gure buruan dauden moduan baino ez dugu hitzegiten eta eztabaidatzen. Analisatzen hasi eta guk ikusten duguna, analiza dezakeguna, munduaren gure ideia da, ez mundua. Gure natura ispilu bat da, esango du Leibnizek, eta guk ispilua bakarrik ikusten dugu. Abiapuntua, bada, ez da hartuko jada naiboki objektu/gauzetatik, baina subjektu kues-

tionatu batetik, konstrukzioaren elementu eta baldintzetatik, ideien kondizioetatik. Ideien kontsiderazio modua, ordea, franco diferentea da eredu deduktibistan eta enpiristan. Labur esateko: kartesianismoan ideien balioa beren ezaugarri formal edo nota logikoen arabera juzkatzen da (matematikoa figura geometriko bat ikusten dizun bezalaxe), ideia bakun eta *per se* ebidenteak eraikuntza (dedukzio) teorikoaren oinarri eta jatorrizko elementu sendotzat hartuz; enpirismoak, alderantziz, formaz eta ziurtasunaz baino agian kezkatuago edukinaz, ideiarene kontsiderazioan bertan, abiapuntu puntuan, engoitik esperientzia pribilegiatzen du, ideiarene balioa hari dagokion «inpresioan», genesian bilatzen du eta. Ideia edo ezagutza ororen iturria «inpresio»etan badago, zentzuetan dago, orduan esperientzian dago. Humeren borroka «razionalismo»ari eta metafisikari tradizioaren logika osoan dago.

Guzti honek merezi du ohartxo bat gehiago, berriro goragoko hari bati helduz. Ezagutzaren posibilitateen ikerketa, filosofia modernoan, subjektuaren posibilitateen ikerketa da, esan bezala. Mundua ezagutzea gauza bat da, sagarrak nola erortzen diren eta. Nola ezagutzen ditugu ongia eta gaizkia, edo ederra eta itsusia bezalako gaiak? Tradizio kartesianoan itaun zailak dira horiek, etika bat *more geometrico* asmatzeak problema asko jo du (Descartesekek berak erosoago ikusi du moral probisional ez oso geometriko batekin kontentatzea), estetikak ia ez du garapenik izan, eta historiak ia inposible dirudi. Galdera horiek, tradizio locketarrean, hasteko, nola ezagutu litezketik nola hauteman litezkera, etortzen dira, justifikatu nahi direnean, hots, kontzeptutik pertzepziora. Gero pertzepziotik ideia nola loratzen den, etab., ikusiko da. Ikerketa honetan beraz, filosofia ingelesean (moralean eta estetikan bereziki) garapen polit bat egon da, batzuetan «sentimentala» deritzona, arrazoimenaren ondoan sentimentua ere hartu duelako ezagupen iturri zilegizkotzat hein batean, gutxienez «animalia arra-

zoidun» definitu ohi denaren gizatasuneko osagarri baitezpadakotzat ezagupidean ere. (Barneko eta kanpoko zentzuak, pertzepzioak, berezten zituen Locke). Humek, Kemp Smithek seinlatu duen legez, sentimentua esparru etiko eta estetikora mugatu gabe, errealtate enpiriko ororen gure ezagutzara hedatu du, bereziki lotura kausalaren oinarripenera. Sentimentu honek bistan da bere eskubideak altxa ditzakeela (gizatasunaren izenean) arrazoimenaren aurka. Eta orduan bide bat bion oposizioa gogortzea izan litekeen eran, arrazoimenaren kontzeptu matematiko zurrunezi hori biguntzea eta zabaltzea izango da bestea. Edonola ere arrazoimenaren kontzeptua jokoan dago, dena auzitan jarri behar omen zuena nolabait bera auzipean. Honekin Humeren filosofiaren hirugarren erroa aipa genezake.

- Eszeptizismoa da hori eta ez du behar orain hartan luzatzea: irakurleak liburutxo honetan bertan gogoeta deliziosoak aurkituko ditu. Baina Humeren aro-inguru horretan balio diferenteak izan ditu eszeptizismoak. Erdi Aroaren itzaltzeak eta Aristoteleren krisiak eszeptizismo bidezko bat eragin badu, erlijio gerrek ez dute gutxiago eragin: bakarrik, konfesioen arteko kontrobersietan, eta deisten eta teisten artekoetan gero, humanisten eszeptizismoa, R. H. Popkinek hala ohartarazi digu, erraz bilakatu izan da dogmatismoaren aliatua, arrazoimenaren ahultasunak errebelazioaren edo eliz autoritatearen laguntza eskatzen omen duelako. Alderantziz, Descartesengandik hasita, teologoen maite adina izango dute filosofo razionalistek herra eszeptizismoa. Descartesengan badago eszeptizismo puntu famatu bat, metodikoa, nolabait tragikoa, derrigor gainditu beharrezkoa arrazoimena salbatzeko. Descartesek ez du ezer ziurtasuna baino gehiago antsiatzen. Bestela ez da sentitzen gizakia. Konfesio eta zalantza guztien gainetiko ziurtasun absolutua behar du bakea edukitzeko. Horrela bihurtzen da, itzulbiran, filosofo razionalista superkritikoa teologo zaharraren aliatua. Badago beste tradizio bat ere, batez ere Fran-

tzian, Ernazimentuak birreskuraturiko Sexto Enpirikoren testuak irakurketa arretatsua merezi izan diona, kontrobersia konfesionaletatik adina anbizio kartesianoetatik urrun (baina moderno, eta razionalista beraz, beste razionalismo batekin) eszeptizismoaren linea autonomo samar bat marraztuz joan dena Montaignegandik Baylegana, azken hauxe izan baita Humeren autore kuttunenetako bat. Humek «zientzia eszeptiko» bat proposatzen du. Haren eszeptizismoa, «Akademitarra» (Akademia Platoniko Erditarraren tankerakoa esanahi da), ez da angustiazkoa, tragikoa. Irribarrezko alaia da, gizakian konfidantzaz betea eta positiboki gaintezinezkoa, hain zuzen gizatasuna salbatzeko, zientzia bera humanoa izan dadin beti: «*Be a philosopher; but, amidst all your philosophy, be still a man*», hau da, izan hadi filosofo, baina izan hadi gizona beti. Eszeptizismo honek bestelako ezten bat erakutsiko du, ezpai gabe, Humek erlijioari buruz gogoeta zorrotzean diharduenean («Erljioaren Historia Naturala», 1757; aldiz «Erljio Naturalaz Dialogoak» hilondoko argitara ziren): baina gaur hemen haren ezagutzaren teoria da interesatzen zaiguna.

«Traktatua»ren eta «Ikerketa»ren sorrera

Descartes *Metodoaren Diskurtsoa* 1637koa da; Humeren *Traktatua* 1739koa. Ehun urte bien artean.

Descartes lantuak filosofiaren kinka negargarriaz klasikoak bilakatu dira: filosofiaren historian kasko argienek eztabaidatu ez duten, baina eztabaidatuz jarraitzen ez duten, beraz behin eta beti zalantzarria ez den, arazorik ez dagoela bakar bat, etab. (DM, I). Filosofia kaos handiaren erresuma da. Eta filosofoak itsu baten antzekoak, kobazulo arras ilun batera sarrarazten bide duena ikustuna, harekin borroka kondizio berdinetan egiteko: berak itsuak, filosofoak, eta ikustunen itsuarazleak beren arrazoi molde aldrebesekin. Filosofoen borroka-

zulo honetan Descartesez bere metodoarekin leiho bat ireki nahi omen du eta egun-argi piska bat piztu (Ib., VI). Finean, metodo berriaren lehenengo eskakizuna da, utzi filosofoak eta filosofiak, eta behin deliberatuki deliberatu beharra daukadala nire biziartean «*de me défaire de toutes les opinions que j'avais reçues jusques alors en ma créance, et commencer tout de nouveau dès les fondements*» (MM, I). Fundamentu erradikal hori, ez liburuak, arrazoimena izango da, «*sa propre raison*» (RV) alegia edozeinentzat eta guztientzat. Dena hasieratik hasi beharra dago berriro: arrazoimenetik. Gainerakoa («*cogito*», etab.) ezaguna da.

Ehun urte geroago, bitartean kartesianismoak bide handia egin du, sekulako garapenak garatu izan ditu, sistema metafisiko razionalista orohartzaile izugarriak bata bestearen ondoan edo ondoren eraiki ditu harro, eta ugaritasun horrexen zamaren azpian zapartarazita bezala, filosofian dena apurtuta dago berriro eta ostera dena eztabaidan: «*There is nothing which is not the subject of debate, and in which men of learning are not of contrary opinions*», honelaxe adiaka hasi da idazten Traktatua filosofo eskoziar gaztea La Flècheko erretiroan. «*The most trivial question escapes not our controversy, and in the most momentous we are not able to give any certain decision. Disputes are multiplied, as if every thing was uncertain...*»

Funtsean txit sinplea da, baina txit gogoan hartu gabe horregatik ez da utzi behar, Descartes Ernazimentua ezaguarazten duen tradizio eta klasikozaletasunaren frakasu batetik eta haren aurka hasi bada, Hume bere aldetik hasi dela, hain zuzen, XVII. mendeko razionalismoaren frakasuaren kontzientziatik eta, neurri batean, frakasu hori definitiboki berak eragiteko. Hasteko, razionalismoak ez du lortu denak ez dezala jarrai zalantzan eta eztabaidan. Are okerrago, gainera, orain gerra horiek irabazten dituztenak, danborreroak eta tronpeteroak

omen dira, ez lantzadunak eta ezpatadunak; hau da, arrazoime-
na asko aipatu bai, egiten da, baina «*amidst all this bustle 'tis
not reason, which carries the prize, but eloquence*» (Intr.). Eta
bigarren, kamuflaturik, baina «razionalismoa» fanatismoaren
gotorleku bihurtuta ikusten zuen Humek. *Status quo* moral, er-
lijioso eta intelektual ezarri alferraren eta botere bere buruaz
putzaren tresna, Newtonen autoritateaz baliatuz askotan. Izan
ere, J. Noxonek ederki erakutsi du, Newtonen arrakastaz gero
laster autore mordoa ahalegindu da «zientzia newtonianoa
hustiratzen Jainkoaren ohorerako eta gizadiaren eraikuntza
moralerako», hau da, erlijio naturalaren eta moralaren sistema
zientifiko eta razionalista matematikoak apailatzen (R. Ben-
tley, S. Clarke, etab.). Axioma batzuetatik hasi eta, zer den on-
gia, gaizkia, eta zer behar duzun sinestu, dena matematikoki
probatzen zizuten. Humek razionalismoz jantzitako dogmatis-
moa eta intolerantzia erlijiosoa somatzen zuen hor kukubilko
moxorro. Humeren planteamendu filosofiko guztiaren helburu
nabarmen bat, ordea, agnostizismo positiboari euskarri bat pa-
ratzea izan da eta superstizio erlijiosoa eta fanatismoa razio-
nalki betiko birrintzea (A. Flew). Dogmatismo eta fanatismoaren
borrokaren atal bat, metodologikoa, egitarau deduktibistaren
arbuioa da. Beste horien jokabide apriorizko razionalista (No-
xonek ohartarazi bezala, Newtonen *Principia*-n orientatuagoa
eta zinez Descartesen erakoagoa, obra nagusiki sintetikoa bait
da hura, ezen ez analisi induktibozko *Opticks*-ean) Humek al-
derantz egin nahi izan du eta Newton bere fronte enpiristara
ekarri. Eztabaida etikoetan dakusgu hori garbi, berak adieraz-
ten bait du halaxe adibidez in *Enquiry concerning the Princi-
ples of Morals* (Humek berak *Autobiografia*-n «konparazio
gabe nire idazki hoberena» epaitua): hauek, esaten du, ez dira
matematikako arazoak, zientzia abstraktukoak, baizik «*a ques-
tion of fact*» eta, beraz, «*we can only expect success, by folow-
ing the experimental method, and deducing general maxims
from a comparison of particular instances*». Bestea, printzipio

abstraktu orokor bat goian ezarri eta handik behera jaulkitzea xuxen-xuxen ondorioak eta inferentziak, izan liteke berez eta teoriarik metodo hobea, haatik ez du giza eskasia naturalaren aski kontu egiten, de facto ez da irtetzen baliozkoa, «*and is a common source of illusion and mistake in this as well as in other subjects*». Filosofia naturalean honez gero sendatuak omen dira gizonak (Newtonekin alegia) «hipotesietarako pasio» behialdokitik: «*It is full time, lehiatzen zaigu hemen, they should attempt a like reformation in all moral disquisitions; and reject every system of ethics, however subtle or ingenious, which is not founded on fact and observation*». Alabaina «izatezko zerak» —*questions* edo *matters of fact*— munduan ez dira etikoak bakarrik (moralak, sozialak, Zuzenbidezkoak, politikoak): esistentziaren eremuko zernahiren arazoa izango da hori, moralak izan zein fisikoa, hau da, errealitate ez ideal hutseko edo zerena, haren ezagutza oinarritu edo justifikatu nahi duzun orduko.

Momentu diferentea da, beraz, pentsamenduan, Descartesengandik. Arrazoimena inbokatuz edo proklamatur berriro hasterik ez dago. Alegia, arrazoimenaren kontzeptu klasikoarekin ez dago mundua oinarritzen berriro hasterik: horrek frakasatu du, arrazoimen oinarritzatzailearen zikloa hertsu da.

Zer egin orain? (Hau izango da Traktatuko eta Ikerketako gaia). Humeren arabera bi tipotako egiak (ezagutzak) daude, bi tipotako zientziak hortaz eta tipo bakoitzean hainbat diziplina ezberdin gero: baina zientzietako tipo eta adar guztiok, egiaren edozein mota diferentek, badu kasu guztietan zerbait edonoizko eta edozeinekiko berdina, eta da bere gizakiarekiko lotura, menpetasuna. Zientzien adar askotako arbolaren sustrai bakarra.

Egia (zientzia) gizakiaren eraikuntza bat da, gizakiak egiten du: zein kondiziotan? Zein materialekin?... Honelako

galdera zerrendaren buruan hauxe joko bait dugu: Zer da giza-ki hori eta nola dihardu ezagupidean? «Ebidentea da, irakurtzen da Traktatuko Sarreran, zientziak, gehiago ala gutxiago, denak harremantzen direla giza naturarekin, eta batzuk haren-gandik oso urrun garatzen direla ematen badu ere, bide batetik ala bestetik azkenean harengana itzultzen direla. Matematikak berak, Filosofia Naturala [Fisika] eta erlijio naturala, nondiere-bait GIZATASUNAREN ZIENTZIATIK daude menpe, giza-kion ulermoldearen azpian daudenez gero eta horien ahalmenen eta fakultateen arabera ebatziak direnez gero. Aurrean ezinezkoa da zer aldakuntza eta aurrerapen egin ahal izango genituzkeen zientzietan, giza adimenaren ahalmenak eta helmenak osoki ezagutu ahal izango bagenu, eta erabili ohi ditugun ideien natura, argudiatzerakoan egiten ditugun operazioena bezala, esplikatu ahal izango bagenu» (*Intr.*, XIX). Hau izango da fundamentu edo oinarri berria, *philosophia prima* berria: Gizatasunaren Zientzia. «Hemen dago, bada, gure ikerketa filosofi-koetan atarramenik izango dugula fidatu ahal izateko espediente bakarra, orain arte ibili dugun bide aspergarri mantsoa utzita. Noizean behin mugaldean gaztelu bat edo herriska bat konkistatzen ibili ordez, goazen zuzenean zientzion hiriburura edo erdigunera: giza naturara bertara; behin honetaz jabetuz gero, beste nonahi garaipen erraza itxaron dezakegu eta. Postu hone-tatik gure konkistak, gizakiaren bizierari hurbilagotik doazkion zientzia guztietara hedatu ahal izango ditugu, eta gero, astiroa-go, osokiago beste guzti haiek ikertzera pasa, jakinmin hutsa-ren kontua direnak. Muntako arazo bat ez dago, soluzioa giza-kiaren zientzian [*«the science of man»*] ez daukana barneratuta; eta ziurtasunez deus erabakitzerik ez dago, zientzia honetan trebatu samar ez garen artean. Horregatik natura gizatiarraren printzipioak azaltzen ahaleginez, de fakto zientzien sistema oso bat proposatzen dut [*«a compleat system of the sciences»*], oi-narri kasi zeharo berri baten eta zientziak han ziurtasunez altxa daitezkeen bakarraren gainean eraikia» (*Ib.*, XX).

Pasarte hau sonatua egin da, zientzien sistema konpleto baten bere eskaintzarekin. XVII eta XVIII. mendeetako filosofo handi guztien modura, Humek ere «giza jakintza»ren erabat, zientzia guztien eta zientziok oinarritzeko metodoaren beraren, erreforma erradikala burutu nahi zuen. Fundamentu berri baten gainean jarri nahi zuen osoa gizakiaren pentsamendua eta jakintza. Ez dakit jendetasunez edo halaxe sentituz, aitortzen ditu aitzindariak, «oraintsuko filosofo batzuk Ingalaterran, gizakiaren zientzia oinarri berri baten gainean ezartzen hasiak direnak eta publikoaren arreta erakarri eta haren jakinmina piztu dutenak». Harrotu ere harrotzen da, garaiko izpirituan tokatzen zen eran, filosofo horiek «gure aberriaren ohorea» omen direlako, «hain bait da egia, beste nazio batzuek poesian gurekin norgehiagokatu ahal badute eta are gainditu ahal bagaituzte ere beste arte atsegingarri batzuetan, tolerantziaren eta askatasunaren lurraldeari bakarrik ahal zaizkiola zor izan arrazoimeneko eta filosofiako aurrerapenak». Dena den, berrikitako zientzia hau berau erreformatu egin beharko da, edo filosofia berriaren arabera ongi definitu eta mugatu gutxienez: ezin bihurtuko dugu beste metafisika bat ohizko maneran. Hau da, azken oinarritarako bilatzen dugun giza naturaren ezagutza, ez da azken errealitate edo esentzia ezkutu batena, baizik ageri-ageriko funtzionaketa batzuen ikerketa: jendearen arianariko funtzionaketa morala, politikoa, etab., eta orain interesatzenago zaigun zientzietakoa. «Azkenekoaren» ezagutzarik ez dago gizakiarentzat. Ezin dugu esperientziaz bestaldera jauzi egin: *«we cannot go beyond experience; and any hypothesis, that pretends to discover the ultimate original qualities of human nature, ought at first to be rejected as presumptuous and chimerical»* (Ib.). Ezin dugu, baina beharrik ere ez dugu. Honekin garbi dago Humeren «zientzia eskeptikoa»ren esanahia: «Ikusten dugunean giza arrazoimenaren azkeneko marrara heldu garela, gogobeterik esertzen gara atsegitera, nahiz oso egon akordatuta geure ezjakintasunaz eta ohartuta ezin du-

gunaz gure printzipio orokorrenen eta birfinduenen arrazoia eman, haien errealitatearen esperientzia soilaz gaindi». Dena airean, bada. Azken oinarririk ez dago. Zientzietako adarrak oinarrizten dituen Lehen Zientzia bera «fenomeno»en mailakoa da (honek iratzarriko du Kant lozorro dogmatikotik), «azken funts»en bilaketari uko egin zaio betiko. Buka dezakegu: «Eta nola gizakiaren zientzia den beste guztien oinarriztapen sendo bakarra, zientzia honi beroni eman diezaiokegun oinarritzapen sendo bakarrak esperientzian eta behaketan beharko du funtsatu [«*on experience and observation*»]».

Ohartxo bat: epistemikoki jada dagoneko arrazoimena egiaren eta jakitearen, eta gutxiago gizatasunaren azken funtsa eta errealitatea ez den moduan, zientzia ere honez gero ez da giza bizitzan azken balio bat, *per se* bilatzen dena, baizik arrazoi praktikoengatik.

Programa hau gauzatu nahi izan zuen Traktatuak. Baina obrak ez publikoaren, ez kritikaren oneritzia irabazi zuen eta Humek berak, «inprentara goizegi» eramanez zuela eta, gutxietsi egin du *Autobiografia*-n («*Never literay attempt was more unfortunate than my Treatise of HN. It fell dead-born from the press*»), are espreski zapuztu Elliot of Mintori gutunean «gaztaroko berokeria eta irudimenaren» ekoizpen gisa: «Hain enpresa handi bat, hogeita bat urte bete aurretik bururatua eta hogeitabost aurretik obratua, nahitaez izan behar akatsez betea». Haren lekuan, esan bezala, irakurle horrek eskuetan duzun beste liburuskak hauxe idatzi zuen. Traktatua ez irakurtzeko, gomendatu dio Ellioti, eta bai hau, «arazoak laburbilduz eta sinpletuz, zinez osoagoak bihurtu bait ditut. *Addo, dum minuo*. Printzipio filosofikoak obra bietan berdina dira». Azken urteetan, bere idazki filosofiko guztien birrargitalpenerako bilduma bat berak prestatu du, espreski abisatuz «hemendik aurrera autoreak hurrengo piezok har daitezela, nahi luke, haren sentimentu eta printzipio filosofikoak jasotzen dituzten bakar-

tzat» (*Advertisement*), eta Traktatua propio bildumatik kanpoan utzi du.

Benetan Traktatua nahiko nahasia eta bihurria atera zaio Humeri. Baina interesgarria izan liteke guretzat jakitea zergatik (aparte gaztetasunaren aitzakia), *Metodoaren Diskurtsoa* ere, esaterako, diskurtso bezala nahasia eta azalpen bezala nahiko txarra bait da, eta ez autorearen adinagatik, hemen ere gauza gehiegi batera esan nahi izan delako baizik eta une berean gauzak garbiegi esaten ausartu gabe.

Labur-labur Traktatuaren Liburu I honela banatzen da bost Partetan: I.- Ideiak inpresioetatik eratortzen direla, ebidentziaren proba. II.- Espazio, denbora, zenbaki eta esistentziaren gure ideien jatorri eta erabilgarritasun enpirikoaren ebidentziaren proba. III.- (a) razionalki a priori ebatz daitezkeen arazoak, natura kontzeptual hutsekoak direla, ebidentziaren proba; (b) de fakto edo gertarizko arazoak aldiz, natura enpirikokoak direla denak, ebidentziaren proba, eta arazo horien soluzioan kausa-efektu erlazioak duen ikustekoa. IV.- Sistema metafisiko ezberdinen problemak. Planak berez txukuna dirudi.

Seinalatu da goian, filosofia modernoak («razionalistak») nahiz enpiristak) ideien analitik abiatzen direla. Eta historia piska bat erreparatuz berehala ikusten da, ideia multzo txiki batek sekulako papera jokatzeko duela metafisikagintza moderno guztian, sistema handi guztiak nolabait haien inguruan astalkatuta daudela ageri baita. Munduaren sorrera eta esistentziaren inguruan (Jainkoaren Metafisika edo Teodizea): denbora/eternitatea, kontingentea/ezinbestekoa, etab. kontzeptuak. Munduan dena joanetorri doa, ezerk ez dirau, nondik dator eta doa mundua bera? Hau da: munduaren existentziak bere kausa bat behar omen du, haren azkeneko kausarena nahitaezko existentzia izango da; munduaren existentziak hasiera bat behar omen

du, beraz hasieraren aurrekoa (hasiera gabekoa), etab. Kantek baino lehen, arrazoiketa modu guztiok Humek iraitzi ditu errotik. Apriorizko argudiaketaren aurkako Kanten arrazoia orobat, existentzia ez dela predikatu bat (beraz, Jainkoaren kontzeptutik haren existentzia ez dela eratorakorra, proba ontologiko famatuak nahi lukeen moldean), existentziaren ideia Humeren analisiak Traktatuan aitzinatua dago nabariki, etab., etab. Munduaren naturaren inguruan: hedadura edo espazioa (eta, beraz, materia) azkengabeki zatigarria da, ezin ditu izan orduan zati esentzial bat edo batzuk bere propioak: zati gabe ordea osorik ez dago, beraz sustantziak ezin izan litezke materialak, mundua esentzialki arima edo izpirituzko *monadaz* dago osatua (Leibniz Descartesen aurka); hortaz, espazioaren errealitatea erlaziozkoa izango da, ez objektibo edo absolutua (Leibniz Newtonen aurka), etab. Humek Jainkoaren zein munduaren (eta arimaren) metafisika guztiok batera eztabaidatu nahi izan ditu eta une berean gainera, bere filosofia alternatiboa finkatzeko, «gure fakultate arrazoitzailearen printzipioak eta ihardunak, eta gure ideien natura» argitzea zizun Traktatuaren asmoa (hau funtsean berdin geratu da Ikerketan). Ulertzekoa da, dena lardastu bazaio esku artean. Baina irakurtzeko tenorean, guretzat interesgarria izango da beti ere pentsatzea, Ikerketa honetan ideien jatorriaz eta haien naturaz itxuraz hagitx axolakabekiago disertatzen ari zaigunean, diskurtsu metafisikoaren posibilitatea dabilela jokoan.

Ikerketa, alde honetatik, testu askoz aratzagoa da, Traktatuko eztabaida eta kontzeptu abstrusuenetatik soildua (Ni atomizatu edo iraunkorraren problema korapilotsu guztia, adibidez: baina arima hilezkoaren arazoa zegoen tartean, ez subjektu ezagutzailearen identitatea bakarrik!), laburragoa, hobeto idatzia eta, batez ere, Humeren ekarpen propioan zentratuagoa, besteekin eztabaidak gehienbat utzita. Hemen ere digresio polit franko bada, zalantza gabe, baina ardatz nagusia

erraz ikusten da: kausalitatearen eztabaida, horretara edo horretatik zuzenduta dagoela beste guztia. M. Malherbek (1976, 276) idazkiaren eskematxo hau ematen digu: «*L'Enquête s'organise autour de la théorie de la causalité en tant qu'elle fournit une science complète de l'entendement, qui comporte l'étude des raisonnements expérimentaux (sections IV à VII), une méthodologie, appliquée successivement à la morale (section VIII), à la raison des animaux (section IX), au témoignage historique (section X), à la religion naturelle (section XI), le tout étant encadré par une justification de la philosophie spéculative (section I) et par la définition d'une science sceptique (section XII)*».

Pentsamenduko aro biren artean

Ezagutzea arrazoitzea da. Arrazoitzea erlazioak aurkitzea edo ezartzea da. Erlaziook izan litezke, ala ideien artekoak ala gertakarien artekoak.

(a) Ideien arteko harremanetan proba edo demostrazio logikoa kabitzen da: predikazioan edo inferentzian ideia lotuen arteko lotura logikoki ezinbestekoa ageri bada, eta kontrarioa kontraesankorra bere baitan edo absurdua: bi eta bi lau dela, osoa handiagoa dela bere zatia baino, etab., holako baitespenen egia, elkarlotutako ideien naturatik edo esanahitik dago soil menpean; hau da, erabilitako ideien beren analisitik egizta edo gezurta daiteke, ideien beren barruan dago kontrolbidea. Ideiek adierazitako errealitatea ideietan beretan dago.

Gertarizko erlazio loturetan demostraziorik ez dago adiera horretan (proba hertsiki logiko hutsarenean): *Zesar Foroan asasinatu zuten*, edo *Zesar Kapitolioan asasinatu zuten*, edo *Zesar ez zuten batere asasinatu*, logikoki eta esaldian erabilitako terminoen («ideien») aldetik denak berdin artezak

dira; historikoki zuzena horietako zein den jakiteko, esalditik («ideietatik») kanpoan bilatu beharko da egiztabidea. Gertarizko egia bat eta haren kontrarioa beti dira logikoki berdin posibleak, eta haren inposibilitatea —baldin badago— beste nondibait etorriko da: *bihar eguzkia aterako da, bihar ez da aterako eguzkia*, balio logikoa berdina da biona. Humek ederki: «*Whatever is may not be. No negation of a fact can involve a contradiction*». Honelako baitespenen egiaren edo gezurra-
ren kontrolbidea esperientzian datza. Baina orain aplika iezaziozu hori Jainkoaren esistentziari esate baterako: *Jainkoa badago* bezain zuzena bada logikoki *Jainkorik ez dago*, zein bide geratzen zaigu, edo non aurkitu esperientzia, bion artean erabakitzeke? Eta arimaren hilezkortasunaz, zeruaz, infernuaz...? Arazo horiek horrela Humek ez ditu planteatuko liburu honetan, noizpait oso iraga-iragaitzean edo izkina batean ez bada behintzat eta inportantzia gabe. Irakurleak lerroetan eta lerroen artean irakurtzen asmatu beharko du. Ideien arteko erlaziozko ziurtasunaren edo demostrazioaren eremu bakarra zientzietan Humerentzat matematikoa zen: irakurleak, irakurgai honen buruenean, teologia eta metafisikako liburu askoren oso Inkisizio beltza aurkituko du, ustegabetsuan lanera deituta... Hain zuzen metafisika edo teologia razionalarekiko interes polemikoa, guztiz lehentiarra Humeren obran, nabariago geratzen zen Traktatuan. Erljio on batekin baino, hobe filosofia txar (eskeptiko) batekin bizi, dirudi Humeren mezuak. Filosofia pobretxo batekin bada ere, superstizio erlijioso gaizto-
txoak borrokatu egin beharra dago. Izan ere, Liburu I bukaeran idatzi duenez: «errakuntzak, erlijio kontukoak, arriskutsuak izaten dira; filosofiakoak, ridikuluak bakarrik».

(b) Gertakari arteko harremanetan, demostraziorik ez badago ere (matematikako erlazioetan dagoen bezala), posible da batetik bestera inferentziazko erlazio «probableak» ezartzea (ik. kontzeptuon azalpena VI. Atalean, 1.oin-oharra): «a ema-

nez gero, eman beharra dago b». Praxian erabiltzen dugun zientzia, molde honetakoa izaten da, zubi bat egiteko nahiz afaria prantatzeko. Zer oinarri molderekin dugu posible aurrikustea edo baitestea beharkizun hori a ezagun batetik b ezezagun batera? Zerk legitimatzen gaitu pentsatzera, sua pizten badugu, barazkiak egosiko direla? Gertakari artean «beharrezkotasunez» ondoriatzea ahaltzen duena, kausa-efektu erlazioa da: «sua eman ez gero, eman beharra dago beroa». Ikusten ez dugun zerbaiten existentzia ondoriatzeko bide bakarra hori daukagu Humeren eritzian.

Hume oso erradikala izan da puntu honetan: guk kausa-efektu lotura jartzen dugun tokian, berez (edo giza razionalki bakarrik) ez omen dago inolako loturarik; razionalki soil behatuta edozein gauzak edozer gauza ahal izango omen luke kausatu, edo-ta edozer gauza suertatu ahal izango litzateke kausa batere gabe munduan, azare hutsez; agitze orok bere kausa, esperientziak bakarrik irakatsi digu, ez arrazoimenak, eta esperientziak bakarrik irakasten digu naturan ordenuren bat ikusten; a priori ez naturak bere ordenurik dauka, eta ez arrazoimenak hura ordenatzeko erlazio modurik ezartzen daki bere baitatik; gertakarien mundua ordenatu ahal izatea esperientziaren menpean legoke arras eta zeharo. Ezagunki erradikaltasun honek Kanten, ez bakarrik izu batean esnatzea ametsetatik, baizik erreakzio teorikoa probokatu zuen, ezagutza enpirikoaren baldintza transzendentalez gogoetara behartuz, zientzia justifikatuko bada (eta fedea salbatu). Ez da liburu honetako gaia, baina, labur-labur, Kanten erantzuna Humeri honelatsu bideratu dela esan genezake: zeri zer kausa enpirikoki aitortu, egia da, esperientziak bakarrik irakasten digu; baina munduan gauzak gauza bezala pentsatzeak berak, «zerak» objektu bezala edo gertakari bezala kontsideratzeak, formalki gauzak kausa-efektu eskema baten baldintzetan begiesten direla, inpliketzen du. Bestela esan: gertakari bat inoiz ez da gertakari bat, kausa-

-efektu (etab.) erlazio sistema kategorial batean koadratuta ez bada. Edo bestelago oraindik: kausa gabeko gertakari bat baitestea, esperientzia posible gabeko zerbaiten esistentzia baitestea da (Humeren aurrekariekin kontraesan ebidentezkoa hain zuzen, edo zentzu txarrenean «metafisikoa»); era kantiarrearan mintzatzeko, unibertsoari kausa-efektu ordenua suposatzea, esperientziaren posibilidadate baldintzen beharkizun logikoa izango da (apriorizkoa hortaz). Munduak ez du edozer gauza izatea posible duela hasterik, gero ulertua izan behar badu: ulergarria izan ahalaren baldintzen peko dago alde zurretik haren zer ahal izana pentsatu beharra. Dena den, hemen ez dio gehiegi axola, zirriborro gutxi hauekin guzti honen argitasuna iluntxo geratzen bada: Humek planteamendu transzendentala eta filosofiaren historian hurrengo zikloaren (idealismoaren) abiadura probokatu duela, Humeren eragintza historiko bortitz hori, gogoratzeko bakarrik izan da.

Jarrantuz: nola irakasten digu esperientziak a zerbaitek nahitaez b dakarrela? Irakurleak hau dena irakurgai izango du. Labur-labur beraz, berriro: ohituraren poderioak irakasten digu, ez bestek (ez bestelako gure arrazoipide logikok: ik. IV. Atala, II. Parte eta V. Atala). Ohituta gaude, a ikusi dugun orotan b ikusi izan dugula jarraiki etortzen, eta ohitura honek a ikusi orduko b itxarotera jartzen du gure burua. Jarrantu beharra ez da gauzetakoa, gure burukoa baizik: ordea gure buruan ere ez arrazoipide edo demostrazioren baten ondokoa, baina ohitura hutsezkoa, ideien asoziaziozkoa. Arrazoi logikorik egon ez dago (logikoki ez dago ezintasunik, mundua bapatean orain arte ibili denaren alderantziz ibiltzen hasteko), baina, nolana ere, ezin dugu ez itxaron, a etorri orduko badatorrela b. Ezin ez itxarote hori gure giza naturan dago sustraituta, ez arrazoimenean edo harremandu ditugun gertari-ideien naturan eta loturaren moldean. Beraz, kausatasunaren oinarri «razional» guztia (kasu: zientzia enpiriko guztiena) ohitura soila da

eta haren berme «razional» guztia gure sinestea (ik. V. Atala, II. Parte).

Franko bitxia dirudi apika guzti honek, «Ilustratu» erradikala kontsideratu nahi izaten den batentzat. Problema seguru asko ez dago Humerengan, halere, gure artean antza Ilustrazioaz maiz dauden ideia topiko batzuetan baino. Hume Ilustratu atipiko bat da (Ilustratu denak bezalaxe). Haren berezitasun bat, agian, Ilustrazio kritikoarekin oso kritikoa bera izatean ikus genezake, eta Ilustrazioari Ilustrazioa aplikatu izate horretantxe egongo da haren jarraitun askoren ezaugarri bat (Rousseau, Hamann, Herder, etab.). Alde honetatik, «razionalisten» eta enpiristen arrazoimen kontzeptua ezberdina zen beren artean zalantza gabe, baina bietan aski abila zen ziurtasun teoriko eta praktiko azkenbetikoak tinkotzeko (arrazoimenean berean): enpirista razionalista eskoziar honena guztiz bestelakoa izango da arrazoimenaren kontzeptua. «Arrazoimena grin-en esklabua da eta hori bakarrik behar du izan, formulatu du erradikalki («gaztetako berokeria» batzuk benetan egiazkoak izan dira), eta haiei zerbitzatu eta obeditu beste ofiziorik ezin preteni lezake» (*Traktatua*, II, 3). Beti ere haren filosofia zuzena hauxe geratu da ordea: «Ohitura da giza bizitzaren gidari nagusia» (*Ikerketa*, V). Ohitura giza naturaren ahalmen eta printzipio funtsezko bat da. Esperientzia eta ohituragatik ez balitz, «inoiz ez genuke jakingo helbideak helburuetara egokitzen edo gure ahalmen naturalak zeinnahi efektoren sorraztean erabiltzen. Berehalaxe amaituko litzateke ekintza oro, baita espekulaziorik gehiena ere». Beraz, gizakiak bere gidariak ditu, horien artean arrazoimena bat izango da, ez baina bakarra, engoitik ezta nagusia ere. Gidaria funtsean giza natura bera da (bere «gidarien» gidari ere). Arrazoimenak, ezar ditzake nahi dituen printzipioak, egin ditzake nahi dituen erai-kuntza teorikoak eta eman ditzake nahi dituen agindu praktikoak, «naturak beti eutsiko die bere eskubideei, eta azke-

nean edozein arrazoiketa abstrakturi nagusituko zaio». Finean: «*Nature is always too strong for principle*».

Descartesen arrazoimenak geometrikoa izan nahi zuen; Humerenak Newton suposatzen du eta esperientzian dauka bere oinarriztapena.

Bietarik jazo da arrazoimenarekin, estatutua aldatzean: batetik gutxitu bezala egin da, nahi bada, lehengo bere aginte bakarra eta absolutua orain erlatibatu eta partekatu egin behar bait du (esperientziarekin, sinestearekin, etab.); bestetik, aitzitik, arrazoimenaren esparrua itzel zabaldu da, lehen arrazoizkotik (geometrikotik) baztertua zegoen hainbat giza mundu natural begira (ohiturak, Foruak, tradizioak, historia; morala, politika, estetika: «irrazional» deklaraturiko unibertso gizatar hedatsua), orain posible bihurtzen zaigulako guzti horren funtsezko arrazoizkotasuna bindikatzea. Arrazoimenaren ondoan, gure zentzuek, pertzepzioek, eta gure sentimentuek, legitimazio osoa aurkitzen dute: eta beren azken legitimazioa giza naturan dute denek.

Agian, hemen, berez ageri da sobera eta gogoratzea apenas izango da beharrezkoa, giza naturaren gai humetarrari jarraipen eta garapen handia, Rousseauk eman diola. Esanahitsuak dirudite halere «razionalismo»aren kritiko bion arteko harremanek. 1763an Hume Versaillesera bidaztu zen Lord Hertforden idazkari pribatu legez, kolonia Ipar Amerikarren jabetzagatiko Zazpi Urteko Gerrako Bake Tratueta, gero Enbasada ingelesean Parisen *chargé d'affaires* gisa geratzeko. *Philosophes* eta literato frantsesek, intelligentsia nazionaleko krema eta floreak, ongietorri entusiastikoa egin zion. Orduan *philosophes* eta literato lausengari horietxek madarikaturiko bat Rousseau zen (*Emile* argitara berritan) eta, Mme de Verdelinen eskaerari jarraiki, Humek bere babespean hartu zuen, baita hainbat laguntza eman ere, bidea irekiz Ingalaterrara joa-

teko eta arrakasta dirdaitsurako Londonen tertulia literarietan, Derbyshiren bizilekua lortuz orobat patxada landatar bake-tsuan lan egin ahal zezan. Baina 1767an Rousseauk, beti erre-zeloz beterik, lagunaren aldetik zerbait gaitziritzia sentituz edo, bere eskapu famatuetakoa beste bat eskenaratu zuen eta desagertu egin zen egun batean, atzean eskandaloa utziz. Eta nolabait sintomatikoa da: Humeren eragina zabala izan da hu-rrengo filosofian, baina beti «jarraitasun kraskatu» bat da.

1769an Edinburghera itzuli zen, sorlekuan, jendeak mai-tekero «Saint David» bezala beneratua, azken urteak estima-zioz betea bizitzeko eta «lasaiki» hiltzeko. Kolega filosofikoen-tzat, haatik, Humeren pentsamendua inkomodoegia zen, Ingalaterran adina Eskozian. Humeren lana, egia esan, oso es-koziar baten lana izan da. Baina, askotan gertatzen da, Eskola Eskoziarreko autore inportanteenak, Humeren ondoren, haren kritikoak izan dira, Th. Reid etab. (Adam Smith geratzen da salbu, hau espreski Humezalea agertu baita). Humeren uler-tzaile, eta jarraitzaile, hoberena, Immanuel Kant izango da: eta, ez dakit zergatik, Kant honek arbaso eskoziarrak zeuzkala uste zuen. Agi denez Humek berak, atzerritarra Ingalaterran, problematiko bezala bizitu du bere eskoziartasuna: «Berrogei-tamar ingelesetatik ez dut uste bat bakarra dagoenik, bihar le-pahezurra apurtuko dudala entzungo balu, poztu egingo ez li-tzatekeena. Gorrotatu egiten naute, batzuk *tory* ez naizelako, bestetzuk *whig* ez naizelako; enparaduek, kristaua ez naizela-ko; eta den-denek, eskoziarra naizelako», adierazten zuen Sir Elliot of Mintori gutun batean 1761ean. Gertatu egiten dira nonbait, mundu handian ere holakoxe komeria txikiak.

Joxe AZURMENDI